

De Morgen
28-jul-1995

05.95.08.011.01.8 /01
banvloek /Gerits

Alfred Birney. 'De onschuld van een vis'

De banvloek vader

Joris Gerits

Het actantiële model van A.J. Greimas, een abstracte semantische dieptestructuur met universele geldigheid, waaruit alle concrete verhalen als oppervlaktestructuren te voorschijn kunnen komen, bestaat 25 jaar. Een universeel konflikt dat in telkens nieuwe gedaanten in de literatuur opduikt is het vader-zoonkonflikt. De recente roman van Alfred Birney, *De onschuld van een vis*, kan op een uitstekende manier beschreven en geduid worden met de drie paren van handelingscategorieën die de strukturalistische literatuurwetenschapper Greimas onderscheiden heeft in zijn verklaringmodel.

Een eerste categorie handelingen is gebaseerd op een communicatieve relatie: een afzender richt zich tot een geadresseerde. Konkreet gaat het in *De onschuld van een vis* om een moeder, een met een Indo getrouwde Hollandse, die haar jongste zoon Eduard de opdracht geeft naar het huis van zijn vader te gaan. Dat ligt in een "oude Indische buurt met herinneringen aan dingen die nooit voorbijgaan".

De vader, al lang gescheiden van het gezin, woont in een Haagse buitenwijk, en blijkt verdwenen. Is hij teruggekeerd naar zijn familie in Indonesië en daar gestorven? Dat is de waarschijnlijkste hypotese, maar absolute zekerheid is er niet. Het feit dat Eduard zich als een verloren zoon door zijn moeder naar het huis van de vader gezonden voelt, wiens schim er, met de woorden van Achterberg, nog diagonaal tot in de nok hangt, zal heel vaak aangehaald worden. Het creëert en bestendigt de beklemmende, bedreigende sfeer waarin je ook als lezer meegezogen wordt.

Een tweede categorie van handelingen is volgens Greimas het gevolg van een fundamenteel verlangen: A begeert B. De konkrete invulling in Birneys

roman bestaat in het zoeken van de zoon naar de vader, niet in de hoop hem te vinden, maar om definitief afstand van hem te kunnen nemen. eens en voorgoed te kunnen afrekenen met de herinnering aan de vader. Een markante vraag die de zoon zich daarbij stelt is deze: "Hoe dood je de herinnering zonder zelf te sterven?" In de gehele roman wordt met korte flashbacks het belang van die vraag geleidelijk verduidelijkt, waardoor meteen ook verklaard wordt waarom de zoektocht van de zoon zo hels zwaar op hem drukt.

Een derde categorie van handelingen in het actantiële model heeft een pragmatisch karakter: er zijn personages die als helpers of als tegenstanders optreden bij het verwezenlijken van het verlangen van het hoofdpersonage. Eigenlijk zijn alle nevenpersonages die het huis van de vader betreden om het een nieuwe bestemming te geven (een makelaar en potentiële huurders of kopers) of om het leeg te halen (kopers van het meubilair en van zijn fiets, een boekenantikwaar) 'helpers' in Greimas' terminologie.

Als een hardnekkige tegenstander ontpopt zich echter een vis in het aquarium van de vader, een meerval, die door de zoon een vis met eigenaardigheden en met een persoonlijkheid wordt genoemd. Gaandeweg krijgt die vis bijna menselijke kwaliteiten. In een opsomming noemt de zoon het beest "zo'n vis, zo'n monster, zo'n bijna-mens".

De vijandschap tussen de vader en de zoon wordt overgedragen op de vis. Hij wordt in de eenzame uren die de zoon bij het aquarium doorbrengt meer en meer het symbool van de vader en daarom moet ook de vis geëlimineerd worden.

Wie was dan die vader, die zo gehaat en zo gevreesd werd?

Eduards vader blijkt zelf een onecht kind van een blanke vader te zijn. Na

de oorlog had hij tijdens de onafhankelijkheidsstrijd de kant gekozen van de Nederlanders en was hun beul geweest bij de ondervragingen van gevangen genomen nationalist. Na de onafhankelijkheid van Indonesië was hij in Nederland terechtgekomen, waar hij een sportschool leidde waarin Chinese gevechtssporten onderwezen werden.

Volgens de moeder is hij altijd overal vijanden blijven zien, ook in zijn vrouw en kinderen. Dat was de gekte in zijn hoofd. Daardoor ontpopte hij zich als een echte dwingeland, die het doen en laten van zijn gezin tot in de kleinste details controleerde en op een vaak sadistische manier elke overtreding van de wet die hij gesteld had met lijfstraffen beteugelde.

Het hier geschetste beeld van de vader krijgt de lezer in de roman in herinneringsfragmenten en innerlijke monologen van Eduard. Birney bewaart de spanning door terloops een schijnbaar onbetekenend detail te vermelden dat veel later erg belangrijk blijkt voor het begrip van het vader-zoonkonflikt. Bij het regisseren van de herinneringen van zijn hoofdpersonage overdrijft hij echter wel wat. De motoriek van een slaapwandelaar en de manier waarop de vis in het aquarium zwemt, het washandje waarmee de vader zijn slaapwandelande zoon Eduard in het gezicht sloeg om hem te wekken en het washandje waarmee Eduard een vlieg doodmept om die dan als voedsel aan de vis te geven, dat soort verbanden komt wel erg bedacht over.

Deze kritische noot doet echter geen afbreuk aan mijn waardering voor *De onschuld van een vis*, waarin op stilistisch knappe wijze een akelige, naargeestige, wrange en traumatische periode uit de koloniale geschiedenis van Nederland heel persoonlijke gestalte heeft gekregen.

Alfred Birney, *De onschuld van een vis*, Contact, Amsterdam-Antwerpen, 191 p., 700 frank.